

Keos. Results of Excavations Conducted by the University of Cincinnati under the auspices of the American School of Classical Studies at Athens. **Volume III. Ayia Irini: House A** by **W. Willson Cummer** and **Elisabeth Schofield** with Contributions by Stelios Andreou and a Foreword by John L. Caskey, Verlag Philipp von Zabern, Mainz 1984, σσ. XX + 172, πίν. 88. DM 128.

Μετά επταετίαν ὄλην, ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου (J. Coleman, Kerhala, 1977) περὶ τῶν ἐν Κέφ ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστημίου Cincinnati, ἐξεδόθη ὁ δεῦτερος τόμος (οὐσιαστικῶς τρίτος τῆς σειρᾶς) μὲ τὸ κυριώτερον κεντρικὸν κτίσμα τῆς ἀνασκαφῆς (ἐκτὸς τοῦ ναοῦ), ποῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον καὶ σημαντικώτερον κτήριον (A) τοῦ οἰκισμοῦ (τριώροφον) μὲ διάρθρωσιν καὶ λειτουργικότητα σαφῶς τοπικοῦ χαρακτήρος, ἀλλὰ καὶ ποῦ ἐνθυμίζει ἄλλας ἀναλόγους περιπτώσεις τοῦ αἰγαίου χώρου.

Κατὰ τὸν πρόλογον τοῦ ἀνασκαφέως, ἀειμνήστου καθηγ. John L. Caskey (σσ. V-VII), ἡ Οἰκία A εἶναι σαφές ὅτι ὑπῆρξε τὸ πλεόν σημαντικὸν κτίσμα καὶ κέντρον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ οἰκισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ἀλληλοδιαδόχους ἐπεκτάσεις, μετατροπὰς καὶ ἐπιδιορθώσεις πρὸ τῆς τελικῆς ἐκ σειμοῦ καταστροφῆς τοῦ 15ου αἰῶνος π.Χ. (μῆκους πλεόν τῶν 37 μ. καὶ πλάτους 22 μ.). Ὁ χώρος εἶχε καταληφθῆ παλαιότερον ὑπὸ ΠΚ-ΜΚ (Πρωτοκυκλαδικῶν - Μεσοκυκλαδικῶν) κτισμάτων. Τὰ καθορισθέντα 39 δωμάτια τοῦ κατανέμονται εἰς τὸ ὑπόγειον, ἰσόγειον καὶ πρῶτον ὄροφον. Ὡς Οἰκία A ἐχαρακτηρίσθη, διότι ὑπῆρξε τὸ πρῶτον κτίσμα ποῦ ἀνεσκάφη εἰς τὴν θέσιν ὑπὸ τῆς Elis. G. Caskey (1960-64), ὑπὸ Leslie E. Preston (1968), ὑπὸ L.E. Cotsen καὶ Elis. Milburn (1971) καὶ ἄλλων. Τὴν ἀνασκαφὴν ἠκολούθησαν 1) ἡ διὰ μερίμνης τοῦ ἀνασκαφέως συμπλήρωσις τοίχων καὶ ἀντικατάστασις διαφόρων μερῶν, ὥστε νὰ ἀντιστῆ τὸ σύνολον εἰς τὰς (σημειωθείσας ἤδη) δυσμενεῖς καιρικὰς μεταβολὰς, καὶ 2) ἡ διευθέτησις τοῦ χώρου, ὥστε νὰ εἶναι ἐπισκέψιμος. Σχέδια κατόψεων ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῶν L.E. Cotsen καὶ R.L. Holzen, ἐνῶ τὰ λοιπὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ W.W. Cummer. Ὑπ' αὐτοῦ συνεγράφησαν τὰ σχόλια ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τοῦ κτίσματος.

Ἡ Elis. Milburn, νὺν Schofield, ἀπασχολήθη ἀρχῆθεν μὲ τὴν κεραμικὴν τοῦ δωματίου 21 (I)¹ καὶ, ἀκολουθῶς, μὲ τὴν ὑπόλοιπον κεραμικὴν τῆς Οἰκίας, ποῦ δημοσιεύεται ἀναλυτικῶς. Εἰς τὸν προκείμενον τόμον ἔχουν ἐνσωματωθῆ καὶ αἱ ἐπὶ μέρους μελέται τοῦ Στυλ. Ἀνδρέου, ἐνῶ αἱ μελέται τῆς Kat. Abramovitz ἐπὶ τῶν σπαραγμάτων τῶν τοιχογραφιῶν ἔχουν δημοσιευθῆ ἀνεξαρτήτως.²

Εἰς τὸν πρόλογον ἀκολουθοῦν αἱ συντομογραφίαι (XI), ἡ βιβλιογραφία (XII-XV), κατὰλόγος πινάκων (XVI-XVIII), εὐχαριστίαι (XIX), Εἰσαγωγή (ὅπου ἡ Οἰκία χαρακτηρίζεται ὡς «Mansion», ὡς «microcosme of the major palaces», ἦτοι, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἔδρα τῆς οἰκογενείας τῆς Δεξιθέας καὶ τοῦ Εὐξαντίου, ἡ ὁποία οἰκογένεια ἐξεμεταλλεύετο διαφόρους βιοτεχνίας). Πάντως, τὸ ἀνασκαφὴν σύνολον τῆς οἰκίας δὲν ἐχρησιμοποιήθη συγχρόνως καὶ ὀρισμένοι χώροι δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο, πλεόν, ὅτε ἄλλοι μὸλις διερρυθμίζοντο. Ἡ κατανόησις τῶν ὑπογείων χώρων, τῶν ἰσογείων χώρων καὶ τῶν ὀρόφων ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν πιν. 11-20, 24-26.

Τὸ ἀξιόλογον ὑπολειφθὲν ὕψος τῶν τοίχων ἐπέτρεπεν, ἐξ ἄλλου, καὶ τὴν κατανόησιν ποικίλων ἀρχιτεκτονικῶν λεπτομερειῶν. Οἱ ἄνω ὄροφοι καὶ τὸ ἰσόγειον εἶχον κτισθῆ, κατὰ τὸ πλεῖστον, τοῦλάχιστον, διὰ λίθων καὶ τὸ σύνολον τοῦ οἰκοδομικοῦ

ύλικου, ως και τὰ ἀντικείμενα χρήσεως τῆς Οἰκίας κατὰ τὴν Ὑστεροχαλκὴν ἐποχὴν, εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὰ ὑπόγεια.

Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν σημειοῦται, ἐπίσης, ὅτι αἱ κύριαί περίοδοι κατασκευῆς, χρήσεως καὶ καταστροφῆς τῆς Οἰκίας Α συμπίπτουν πρὸς τὰς περιόδους VI-VII τοῦ J. L. Caskey³, πού ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν μεσαίαν περίοδον τῆς Ὑστεροχαλκῆς Ἐποχῆς (Ὑστεροκυκλαδικὴ I καὶ II περίοδοι). Ἀνακατάληψις (ἐκ νέου χρήσις) τοῦ κτηρίου ἐσημειώθη εἰς μεμονωμένους χώρους κατὰ τὴν αἰγαιακὴν Ὑστεροχαλκὴν III περίοδον (ΥΕ IIIA:1-IIIΓ) καὶ μεταγενεστέρα χρήσις κατὰ τοὺς ὑστέρους Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον (σσ. 3-5) διαλαμβάνει περὶ τῶν διόδων καὶ ὄχετῶν περὶ τὴν Οἰκίαν Α. Ἡ Οἰκία Α περιβάλλετο, λόγῳ διαστάσεων, ὑπὸ πέντε διόδων. Οἱ ὄχετοὶ εἶχον κτισθῆ διὰ λίθων καὶ, συγχρόνως, τὰ θεμέλια τῶν τοίχων προεφυλάσσοντο ἐκ τῆς διαβρώσεως διὰ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Ἡ περιγραφή τοῦ κτηρίου ἀποτελεῖ τὸ τρίτον κεφάλαιον καὶ διακρίνεται εἰς ἐπτὰ τμήματα (BA γωνία, Ἄνατ. ὑπόγειον, ὑπόγεια κλιμαξ καὶ λουτρόν, φωταγωγὸς καὶ ἀνακουφιστήριον, κεντρ. ὑπόγειον, πρῶμα κεντρ. ὑπόγεια, καὶ Δυτ. τμήμα). Συγχρόνως, ἀντιμετωπίζεται ἡ ὄψεσις δύο εἰσόδων εἰς τὴν BA γωνίαν (σ. 7).

Ἡ ἱστορία τοῦ κτηρίου (κτηριακοῦ συμπλέγματος) συνθέτει τὸ τέταρτον κεφάλαιον (30-34). Τὰ εὐρήματα, πού ἐσημειώθησαν εἰς διαφόρους χώρους, καὶ ἐπὶ μέρους ἀρχιτεκτονικαὶ κατασκευαί, ἐπέτρεψαν διαπιστώσεις τινάς, ὡς ὅτι τὰ δωμάτια 12-13 ἦσαν τὰ παλαιότερα, ὅτι ὄρισμένα παλαιὰ δωμάτια ἀνήκον εἰς ἀνεξάρτητα κτίσματα (πρόδρομοι χῶροι τῶν δωματίων 5, 6, 9 καὶ 14), ὅτι οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθησαν ὁμοῦ ὅλα τὰ δωμάτια, ὅλοι οἱ χῶροι. Κατὰ τὴν περίοδον VI τῆς Ἄγ. Εἰρήνης καὶ κατὰ τὴν πρῶμον φάσιν τῆς περιόδου VII ἐκτίσθησαν τὰ πλεῖστα τῶν δωματίων τῆς Οἰκίας Α. Ἐξ ἄλλου, συντελέσθησαν καὶ ποικίλαι μετατροπαὶ λόγῳ σεισμοῦ κατὰ τὰ μέσα τῆς περιόδου VII πρὸ τῆς τελικῆς διὰ σεισμοῦ καταστροφῆς κατὰ τὸ τέλος τῆς αὐτῆς περιόδου VII, ἐνῶ ἡ ἀνακατάληψις ἐσημειώθη εἰς ὄρισμένους χώρους τοῦ κτίσματος κατὰ τὴν ΥΕ IIIA-Γ περίοδον.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἀποκατάστασις τοῦ κτηρίου ἐπιχειρεῖται εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον (35-39), κατὰ εὐσύνοπτον τρόπον, καὶ ἐξετάζονται συνολικῶς τὰ ὑπόγεια καὶ τὰ ἰσόγεια - ὑπέργεια διαμερίσματα, ἔτι δὲ ἡ λειτουργία τῶν δωματίων τούτων, καὶ τοῦτο ἀνεξαρτήτως τῆς ἐλλείψεως εἰς πολλὰς περιπτώσεις «ἀποδεικτικῶς» ὑλικῶν. Τὰ συμπεράσματα εἶναι λογικά, ἅτε ἀυταπόδεικτα.

Τὸ ἕκτον κεφάλαιον ἀποτελεῖ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐρμηνεία περὶ τῆς Οἰκίας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους κατασκευῶν τῆς ὡς καὶ τῶν χρησιμοποιηθέντων ὑλικῶν. Γεγονὸς εἶναι ὅτι τὰ πάντα ὑποδηλοῦν τὴν μακρὰν παράδοσιν ἀπὸ τῶν Πρωτοκυκλαδικῶν χρόνων (ΠΚ), πού ἠκολουθήθη καὶ κατὰ τὴν Ὑστεροκυκλαδικὴν Ἐποχὴν διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς Οἰκίας. Ὁρισμένα στοιχεῖα εἶναι μινωικῆς ἐμπνεύσεως, ὡς ὁ φωταγωγός, τὰ γωνιακὰ λουτρά. Ἀπουσιάζουν, ἀντιθέτως, αἱ λίθιναι βάσεις τῶν κίωνων καὶ τὰ pier-and-door διαχωρίσματα. Ἡ σταδιακὴ ἀξησης τῶν χώρων τῆς Οἰκίας ὑποδηλοῖ ὅτι οἱ κατασκευασταὶ τῆς ἀνέπτυξαν τὸ σχέδιον σιγά, μὴ ἀντιγράφοντες ἄλλα πρότυπα, ἀλλὰ, μᾶλλον, προσθέτοντες δωμάτια, ὅτε τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον καὶ ὅτε ὁ πλοῦτος τῶν ἐπέτρεπεν αὐτὰς τὰς προσθήκας (40-41).

Τὸν κύριον ὄγκον τῆς δημοσιεύσεως ἀποτελεῖ ἡ κατάταξις καὶ ὁ κατάλογος τῶν

εδρημάτων (42-138) τής 'Υστεροχαλκής 'Εποχής (οὐχὶ δὲ τής ΠΚ καὶ ΜΚ). 'Η συνολικὴ θεώρησις ἐκάστης ομάδος ἐδρημάτων ἐπιτελεῖται εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην (σημεῖα ἀγγειοπλαστῶν κ.ο.κ.). 'Η κατάταξις τῶν ὄστεινων ἐργαλείων (43-45) ὀφείλεται εἰς τὴν Ὀλγαν Krzyszkowska (πίν. 32) μετ' ἀσθενήτων ὕλικου ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἀνασκαφῆς.

'Η πλέον ἐνδιαφέρουσα ὑποενότης συγκεντρώνει τὴν κατάταξιν τῆς κεραμικῆς (45 κ.ἐξ.). Τὰ κεραμικὰ προϊόντα διαχωρίζονται α) εἰς γραπτὰ κυκλαδικά, β) μετ' ἐρυθρὸν ἐπίχρῆμα, γ) εἰς κεκοσμημένα Μυκηναϊκὰ καὶ Μινωικὰ, δ) ἀμαυρόχρωμα, ε) ἐστριλωμένα, στ) φαῖα μινύεια, ζ) ὁμοιώματα ἀργείων μινυείων, η) μονόχρωμα, θ) χειροποίητα (χονδροειδοῦς κατασκευῆς), ι) μικροσκοπικά.

Τὸ ὕλικόν παρατίθεται κατὰ τομεῖς (στενωπὸς τοῦ ναοῦ, δίοδος ΑΒ, δωμάτια 1, 2, 3 κ.ο.κ.) καὶ κατὰ πρώτην ὄλην. Τὸ προγενέστερον ὕλικόν ἀπλῶς μνημονεύεται ὅτι ὑπάρχει. Γενικῶς, πρόκειται περὶ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντος ὕλικου καὶ, ἀσφαλῶς, ὡς σύνολον, εἴρηται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν διαφέροντος, ἔτι δὲ πλοῦτου διακοσμῆσεως καὶ σχημάτων, μετὰ ἀναλόγων περιπτώσεων. Τὸ μόνον σημεῖον, διὰ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ γίνῃ παρατήρησις γενικὴ, εἶναι ὅτι τὸ χρησιμοποιηθὲν συγκριτικὸν ὕλικόν δὲν εἶναι πλήρες [διὰ Tall Alabastron Pl. 73 No. 1135 καὶ διὰ τὰ λοιπὰ ἀνάλογα, πρβ. *Annuario IV, 1977 (1980), 94* καὶ ἀλλαχοῦ· *Shallow Cup with Ring Handle (Pl. 75 No. 1159)*, κατὰ τὸ σχῆμα ὑπάρχει πλῆθος ἄλλων παραδειγμάτων· *Palace Style Jar (Pl. 81 No. 1412)*, μετ' ἀκόσμησιν «*Sprays of hatched loop*», τῶν ὁποίων καὶ ἄλλα ὁμοία, πρβ. *Στήλη, Τόμος εἰς μνήμην Νικ. Μ. Κοντολέοντος, Ἀθήνα 1980, 580-606, πίν. 262-267. Ewer (Pl. 81 No. 1143)*, μετ' ἀκόσμησιν γνωστὴν ἐκ πλήθους ἄλλων γνωστῶν παραδειγμάτων, πρβ. *W.-D. Niemeier, ὑπὸ ἐκδοσιν· Amphora (Pl. 83 No. 1533)*, πρβλ. πλῆθος ἄλλων παραδειγμάτων (*ΠΑΕ 1976, 281-282*). ὁμοίως, διὰ No. 1544, 1559 κ.ο.κ.]. Ὅμοια μόνωτα κύπελλα καὶ κύπελλα Κεφτιοῦ προέρχονται ἐκ Βορουλίων.

'Η σύνοψις τῶν ἐδρημάτων ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν (ὀγδόην) ἐνότητα τῆς δημοσιεύσεως. Τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν ἐδρημάτων ἀνήκει εἰς τὴν φάσιν καταστροφῆς τοῦ τέλους τῆς περιόδου VII. 'Η ἀπουσία πολυτίμων ἀντικειμένων (ὡς καὶ εἰς Ἀκρωτήριον Θήρας) ὠδήγησεν εἰς τὸ συναφὲς συμπέρασμα ὅτι οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐν γνώσει ἐπερχομένης καταστροφῆς καὶ ἀνεχώρησαν ἀποκομίζοντες πᾶν τὸ πολύτιμον. Κατὰ τὰ λοιπὰ, ὑπερτεροῦν (1350 τεμάχια) τὰ ἐξ ὀψιδιανοῦ ἀργαλεῖα καὶ ἀπολεπίσματα καὶ ἀκολουθοῦν αἱ ἀγνῶτες ὑφαντικῶν μηχανῶν (ἀργαλεῖοι),⁴ ποῦ ὑπῆρχον σὲ κάθε δωμάτιο, ὡς καὶ τὰ σφονδύλια (*spindle whorls* 6).

Τὰ πολυπληθῆ εἰσηγμένα ἀγγεῖα⁵ καὶ σκευή, ὑποδηλοῦν, μετ' τὴν θαυμασίαν ἐμφάνισιν των, τὴν εὐμάρειαν ποῦ ἐχαρακτήριζε τοὺς ἐνοίκους τῆς οἰκίας. Εἶναι κατάδηλον, ὁμοίως, ὅτι τὰ περισσότερα ἀγγεῖα εἶναι τοπικῆς παραγωγῆς καὶ εἰς μέγα ποσοστὸν: πίθοι, πιθοειδῆ καὶ χονδροειδοῦς κατασκευῆς ἀγγεῖα καὶ σκευή οἰκιακῆς χρήσεως. Βεβαίως, αἱ ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις τῆς Milburn - Schofield εἶναι πολύτιμοι καὶ τοῦτο διότι παρακολουθεῖται καταλεπτὸν ἢ ἐξέλιξις τῆς 'Υστεροχαλκῆς κεραμικῆς καθ' ἀπάσας τὰς ἐπὶ μέρους φάσεις. Ὅταν δημοσιευθοῦν τὰ τελικὰ συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς συγχρόνου κεραμικῆς τῆς Ἀγ. Εἰρήνης, θὰ καταφανῆ, ἔτι πλέον, ἡ σημασία ὄλων αὐτῶν τῶν ομάδων-κλειστῶν ἐδρημάτων τῶν διαφόρων δωματίων τῆς Οἰκίας.

Τὰ ἀκολουθοῦντα ἐπίμετρα εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέροντα καὶ τοῦτο διότι ἀπτονται ποικίλων καί, ἐν ταῦτῳ, σημαντικῶν συνόλων. Πρῶτον ἐπίμετρον εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῶν σπεκτρογραφικῶν (φασματοσκοπικῶν) ἀναλύσεων τῶν συγκεντρωθέντων δειγμάτων κεραμικῆς (ὑπὸ Anne Millett). Δεύτερον ἐπίμετρον ἀκολουθεῖ τὸ περὶ κονιαμάτων, σκωρίας μετάλλων καὶ δειγμάτων λίθων. Τρίτον ἐπίμετρον παρατίθεται τὸ περὶ ραδιοχρονολογήσεων μὲ διορθωμένας χρονολογήσεις τῆς τάξεως 1.490 ± 50 π.Χ. καὶ 1.690 ± 70 π.Χ.

Ἄκολουθοῦν πίνακες ἀναγωγῶν τῶν παλαιῶν στοιχείων τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ προσαρμογὴν πρὸς τὰ τελικῶς ἐπιλεγέντα τῆς δημοσιεύσεως: ἀριθμοὶ δωματίων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἀριθμοὶ δωματίων κατὰ τὴν δημοσίευσιν· δωμάτια, σύνολα εὐρημάτων, ἀριθ. σελίδος, ἀριθ. καταλόγου· ἀριθμὸς εὐρετηρίου ἀνασκαφῆς καὶ ἀριθμὸς καταλόγου, ἀριθμοὶ τάφων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, βασικαὶ εἰκονογραφῆσεις ἐκάστου δωματίου εἰς τοὺς πίνακας καὶ εὐρετήρια ὀνομάτων καὶ ἀντικειμένων. Εἰς ὅλους τοὺς ἀνωτέρω πίνακας ἀκολουθεῖται τὸ αὐτὸ μέτρον τῆς διὰ κυριολεξίας ἀποδόσεως ὄλων τῶν στοιχείων καὶ τὸ σύνολον παραμένει ἐπαγωγικόν.

Εἰς τοὺς πίνακας περιλαμβάνονται χάρτης τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Κέας(1), τοῦ ΒΔ τμήματος τῆς νήσου (2), ἀποτύπωσις τοῦ Ὑστεροχαλκῆς Ἐποχῆς οἰκισμοῦ (3), ἀποτύπωσις τῶν κατὰ διαφόρους περιόδους καὶ ἐποχὰς μετατροπῶν εἰς τὸν χώρον τῆς Οἰκίας Α (4), ἡ Οἰκία Α ἐν σχέσει πρὸς τὰ παρακείμενα πρὸς Β-ΒΑ κτίσματα (5), ἀποτύπωσις τῆς Οἰκίας Α μὲ ὑποδήλωσιν τῶν ὑψηλότερον σφζομένων σημείων τῶν διαφόρων τοίχων τῆς (6-7), τὸ αὐτὸ θέμα μὲ ἀπόδοσιν τῶν ὑψομετρικῶν σημείων τῶν δαπέδων (8-9), χρήσεις τοῦ χώρου κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν καὶ Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν (10), τομαὶ τῶν ἐπὶ μέρους χώρων (11-22) μὲ σύγχρονον ἀποκατάστασιν ἰσογείων καὶ ὑπερκεκμημένων χώρων (24-26), ἀποτύπωσις εἰσόδων (23), ἀποτύπωσις τῆς Οἰκίας Α μὲ ὑποδήλωσιν διαστάσεων τοίχων καὶ διόδων θυρῶν, ἴδια κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς τῶν διαστάσεις (27), ὑποδήλωσις ἐν κατόψει τῶν κατὰ περιπτώσεις ἀποκαταστάσεων καὶ λοιπῶν παρεμβάσεων τοῦ καθηγ. Κάσκευ (28), σχέδια ἀγγείων καὶ ἄλλων εὐρημάτων (28-31), φωτογραφίαι τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἁγ. Εἰρήνης καὶ τῆς Οἰκίας Α (33-40), φωτογραφίαι εὐρημάτων (41), λιθίνων εὐρημάτων (42-44), ἐκ τετρακόττας (45), πηλ. εἰδωλίων (46) καὶ τῶν ποικίλων ἀγγείων καὶ πίθων (47-88).

Ἡ κατάταξις τοῦ κεραμικοῦ ὕλικου ἔχει ἐπιτελεσθῆ κατὰ δωμάτια, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ καὶ ἡ χρήσις - λειτουργικότης ἐκάστου χώρου καὶ δωματίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὐρημάτων ποῦ ἀπεικονίζονται. Εἰς τὸν πίν. 47, ἰδιαιτέρως, κατατάσσονται, κατὰ τὴν ἐξέλιξίν των, εἰς ἐπὶ μέρους ὑποφάσεις οἱ ἄωτοι κναθίσκοι.⁶

Ἴδιον τοῦ τόμου παραμένει ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν σχεδίων ἀγγείων, ποῦ περιλαμβάνονται εἰς δύο καὶ ἡμισυν πίνακας. Οὕτως, ἀπουσιάζουν τύποι ἀγγείων, ποῦ δυνατόν νὰ θεωροῦνται γνωστοὶ μέσφ τοῦ Furumark, πλὴν ὅμως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶχον καταταγῆ κατὰ προέλευσιν (τοπικὰ ἀγγεῖα καὶ σκεύη, εἰσηγμένα μινωικὰ καὶ μυκηναϊκὰ) ἀπαξ καὶ καθορίζεται ἡ προέλευσις των εἰς τὸν κατάλογον. Ἐξ ἄλλου, τοιοῦτόν τι θὰ ἦτο χρήσιμον, διότι θὰ προέκυπτον περαιτέρω στοιχεῖα περὶ ἐμπορικῶν ἐπαφῶν, ἀπαξ καὶ ἐνησκούντο διάφοροι βιοτεχνίαι εἰς τὴν Οἰκίαν, ὥστε νὰ καθορισθοῦν ἀντίστοιχα στοιχεῖα περὶ χρήσεως πρώτων ὑλῶν, περὶ εἰσαγωγῆς πρώτων ὑλῶν, περὶ ἐξελίξεως τύπων ἀγγείων καὶ περὶ ἀλληλοεπιδράσεων.

Παρομοία παράθεσις ὕλικου θὰ ἦτο ἐπωφελεστερά καὶ, ἐπαγωγικῶ τῷ τρόπῳ, θὰ

συνήγοντο πλείονα συμπεράσματα, άπαξ και επιχειρείται διά του προκειμένου τόμου ή δημοσίευσις του ύλικού, έτι δέ διότι πρέπει, πλέον, να άντιμετωπισθής σοβαρότερον —και εις τó σύνολόν του— τó πρόβλημα τής διακινήσεως τών κεραμικών προϊόντων εις τόν αϊγαϊόν χώρον (έκ Κρήτης, Ίδία, και ήπειρωτικής χώρας, άντιστοιχως, τó μόν προς τάς Κυκλάδας και τήν Μυκηναϊκήν Ήλλάδα τó δέ προς τάς Κυκλάδας). Εις αυτό τó σημείον πολλά σημαντικά και, έν ταύτῳ, έποικοδομητικά στοιχεΐα προσφέρει ή πρόσφατος μελέτη του Wolf-Dieter Niemeier.⁷ Οδτω, συμπληροῦται, και με περαιτέρω δημοσιεύσεις, τó σχετικόν ύλικόν (Κυθήρων-1972, Κνωσοῦ-1984, Φυλακωπής Μήλου-1984).

Όμοίως, θά ήτο δυνατόν να περιληφθοῦν εις τριπλήν κατάταξιν τά διακοσμητικά στοιχεΐα τής κεραμικής, ως και τά τών σημειωθεισών επιδράσεων. Ήλπίζεται ότι ή προσπάθεια αυτή θά έκπληρωθής εις ιδιαίτερον τόμον της σειράς τής Κέας, πού θά περιλαμβάνη, άκριβῶς, τά συμπεράσματα αυτά εκ του συνόλου τής ανασκαφής τής Ήγ. Ειρήνης, ως προανήγγειλεν ó άείμνηστος J. L. Caskey εις τόν πρόλογόν του (σ. VII). Ίσως, προσπάθειαι αναπαραστάσεων και γενικά συμπεράσματα να ύπεβοήθουν εις τήν πρόσκτησιν τής πληρεστερας γενικής εικόνας περι τής οικίας, εικόνας, τής όποιας, βεβαίως, κατέχομεν διά τών λοιπών δημοσιεύσεων τά λοιπά άπαραίτητα στοιχεΐα.

Γενικῶς, ó τόμος διατηρείται, άνεξαρτήτως τών έσκεμμένων - προγραμματισμένων παραλείψεων, εις ύψηλόν επίπεδον έπιστημονικής συνθέσεως, διαρθρώσεως και έμφανίσεως και μαρτυρεί ότι ή άρχική έπιθυμία και άπόφασις του Κάσκειν να έπιλέξη ως συνεργάτας του νέους έπιστήμονας και να αναθέση εις αυτούς τήν δημοσίευσιν διαφόρων τομέων τής ανασκαφής, ήτο ή μόνη όρθή και ή πλέον ένδεδειγμένη. Οί άγλαοί καρποί αυτής τής συνεργασίας (μετά του Κάσκειν και μεταξύ τών λοιπών μελών τής ανασκαφής τής Ήγ. Ειρήνης) εμφανίζονται και διά του νέου τόμου, πού άποτελεΐ θετικήν συμβολήν εις τήν προσέγγισιν του πολιτισμοῦ τών Κυκλάδων κατά τήν Ήποχήν του Χαλκού. Εις όλα αυτά τά προσόντα συμβάλλει κατά πολύ και ή έξαιρετος εκτύπωσις του τόμου, πού διακρίνεται διά καλαισθησιαν και άψογον εμφάνισιν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΥΛ. ΚΟΡΡΕΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) E. Milburn, *Aegean Pottery from Late Bronze Age Houses at Ayia Irini in Keos*, University of Cincinnati, Ph. D., 1965, Ann Arbor 1965, Chapter I. House A (Room I and its Environs), 1-67, πίν. I-III, V-XLVIII, La, LI (με σχέδια δέκα τριών άγγελών εκ του δωματίου I). Πρβ. Γ.Σ. Κορρές, Ήπετηρίς Ήταιρείας Κυκλαδικών Μελετών I, 1974-77, 797-798.

2. Katherine Abramovitz Coleman, *A Study of painted wall plaster fragments from the Bronze Age site of Ayia Irini in the island of Keos*, University of Columbia, Ph. D., 1970, Ann Arbor 1976, XIII + 219, πίν. 97, ή αύτή, *Frescoes from Ayia Irini, Keos. Part I*, *Hesperia* 42, 1973, 284-296, ή αύτή, *Frescoes from Ayia Irini, Keos. Parts II-IV*, *Hesperia* 49, 1980, 57-85. Πρβ. Γ.Σ. Κορρές, έ. ά., 798-799.

3. J. L. Caskey, *Ayia Irini, Keos. The Successive Periods of Occupation*, *AJA* 83, 1979, 412.

4. Jack L. Davis, *Cultural Innovation and the Minoan Thalassocracy at Ayia Irini, Keos*, *The Minoan Thalassocracy. Myth and Reality*, *Proceedings of the Third International Symposium at the Swedish Institute in Athens*, 1982, Stockholm 1984, ed. by R. Hägg and N. Marinatos, 161-165.

5. Αυτόθι, 160. Πρβ. Wolf-Dieter Niemeier, *The End of the Minoan Thalassocracy*, αυτόθι 205-215.

6. Malcolm Wiener, *Crete and the Cyclades in LM I: The Tale of the Conical Cups*, αυτόθι, 17-26.

7. Wolf-Dieter Niemeier, *Zum Problem von Import und Imitation minoischer Keramik in frühmykenischer Zeit, Aux rigines de l' Hellénisme, La Crète et la Grèce, Hommage à Henri van Effenterre*, Paris 1984, 111-119, πίν. XVII-XVIII.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΥΛ. ΚΟΡΡΕΣ

Keos. Results of Excavations Conducted by the University of Cincinnati under the auspices of the American School of Classical Studies at Athens. **Volume IV. Ayia Irini: The Potters' Marks** by **Aliki Halepa Bikaki**, Verlag Philipp von Zabern, Mainz 1984, σσ. XIV + 64, πίν. 28.

Τὸ ὕλικόν,¹ πράγματι, τῶν σημάτων τῶν κεραμέων τῆς Ἀγίας Εἰρήνης Κέας κατὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον ἀποτελεῖ σημαντικὴν προσθήκην εἰς τὸ Corpus τῶν σημάτων κεραμέων τῆς Αἰγαιακῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ὀλίγα ἐξ αὐτῶν τῶν σημάτων ὁμοιάζουν πρὸς χαρακτῆρας τῶν αἰγαιακῶν γραμμικῶν γραφῶν εἰς τὴν κυρίαν τῶν μορφήν. Τοῦτο δυνατόν νὰ ἔχη κάποιαν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐξέλιξιν αὐτῶν τῶν γραφῶν, εἶναι δὲ ἰδιαίτερος σημαντικὸν τὸ γεγονός ὅτι ἐν σύστημα σημάσεως τῶν ἀγγείων ἐξελιχθῆ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Μεσαίας Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ εἰς τὰς Κυκλάδας.

Τὰ παραδείγματα, μάλιστα, τῆς Ἀγ. Εἰρήνης προέρχονται ἐκ στρωματογραφημένων σημείων καὶ καλύπτουν τὸ σύνολον, σχεδόν, τῶν φάσεων τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, πρᾶγμα σπάνιον διὰ τὴν αἰγαιακὴν περιοχὴν.

Αὐταὶ εἶναι αἱ κύριαι διαπιστώσεις τῆς συγγραφέως, πού ἀνέλαβε τῷ 1972 —κατὰ παραχώρησιν τοῦ ἀειμνήστου καθηγ. John L. Caskey, πρὸς διαπραγμάτευσιν καὶ δημοσίευσιν, τὸ ὕλικόν τῆς Ἀγ. Εἰρήνης. Ἡ κ. Ἀλ. Χαλεπᾶ-Μπικάκη συνειπλήρωσε τὴν μελέτην τῷ 1981 καὶ ἀνέθεσε τὸν τόμον εἰς μνήμην τοῦ ἀνασκαφέως τῆς Τροίας, τῆς Λέρνης, τῆς Εὐτρήσεως, τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ἀγ. Εἰρήνης. Μὲ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν πού ἠκολουθήθη προσφυῶς ὑπὸ τοῦ Κάσκει ἐπετεύχθη ἡ οὐσιαστικὴ πρόοδος τῆς μελέτης τοῦ ὕλικου τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγ. Εἰρήνης καὶ ἡ ἐναρξίς τῆς δημοσιεύσεώς του κατὰ ἐνότητα (Κεφάλαια, τῷ 1977, Οἰκίαι Α, Β, σήματα κεραμέων, ὄχυρώσεις, κεραμεικὴ οἰκιῶν τῆς Ὑστεροχαλκῆς Ἐποχῆς, σφραγίδες καὶ σφραγίσματα, τοιχογραφίαι).

Εἰς τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργον περιλαμβάνονται Πρόλογος (σ. VII), Συντομογραφίαι (XI), Βιβλιογραφία (XII), κατάλογος πινάκων (XV), εἰσαγωγή (σ. 1), ἰδιαίτεροι ἐνόητες περὶ τῆς Πρωίμου, Μεσαίας καὶ Ὑστερας Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, Σχόλια, κατάλογοι, ἀναγωγικοὶ κατάλογοι, Εὐρετήριον ὕλικου, Γεν. Εὐρετήριον (σ. 62) καὶ 28 πίνακες.

Περὶ τῶν σημάτων κεραμέων, γενικῶς, καὶ περὶ τῶν σημάτων τῆς Ἀγ. Εἰρήνης Κέας, εἰδικώτερον, πού ἀνέρχονται εἰς 205 παραδείγματα, γίνεται ἐν Εἰσαγωγῇ λόγος. Ἐν αὐτῇ ἐπιχειρεῖται καὶ ἡ κατάταξις τοῦ ὕλικου, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται εἰς τὰς κυρίας περιόδους τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ κατὰ τὴν κατάταξιν τοῦ Κάσκει.²

¹Ὡς καὶ εἰς ἄλλας θέσεις (Λέρνα), δὲν ἐκπροσωπεῖται ἡ ΠΕ/ΠΚ Ι φάσις. Ἡ κατοί-